

6. Парандовский Ян. Алхимия слова / Ян Парандовский ; пер. с польск. – М. : Прогресс, 1972. – 335 с.
7. Піхманець Р. В. Психологія художньої творчості : Теоретичні та методологічні аспекти / Роман Володимирович Піхманець. – К. : Наукова думка, 1991. – 164 с.
8. Погребенник Ф. П. Сторінки життя і творчості Василя Стефаника / Федір Петрович Погребенник. – К. : Дніпро, 1980. – 349 с.
9. Рудницький М. І. Письменники зблизька / Михайло Іванович Рудницький. – Львів : Книжково-журнальне вид-во, 1958. – 171 с.
10. Соколова В. А. Психологічний компонент ритмомелодики вірша : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. / В. А. Соколова. – Тернопіль, 2002. – 18 с.
11. Стефаник В. «Раненько чисала волося» // ВР ІЛ НАНУ. – Ф. 8. – Од. зб. 57. – Арк. 7–8.
12. Стефаник В. «Чесала волося раненько» // ВР ІЛ НАНУ. – Ф. 8. – Од. зб. 55. – Арк. 1 зв.
13. Стефаник В. Повне збір. творів : у 3 т. / Василь Стефаник. – К. : Вид-во АН УРСР, 1949–1954. – Т. 2: Автобіографічні твори, поезії в прозі, публіцистика, незакінчені твори і переклади. – 223 с.
14. Стефаник В. Повне збір. творів : у 3 т. / Василь Стефаник. – К. : Вид-во АН УРСР, 1949–1954. – Т. 3 : Листи. – 328 с.
15. Стефаник Ю. В. Роздуми про батька: Статті про Василя Стефаника. Листи в Україну / Юрій Васильович Стефаник. – К. : Криниця, 1999. – 223 с.

**The Problem of the Base Text Selection of Vasyl Stefanyk's Poem in Prose
«She was Combing her Hair Early in the Morning...»**

The article deals with the history of creating a poem in prose «She was combing hair early in the morning» by Vasyl Stefanyk. Two variants of this writing are researched and analyzed. The emphasis is made on the base text selection from the extant variants of the writing. This procedure proves to be an integral part of publishing process.

Олена Денисенко (Харків)

**ДІАЛОГИ НА ВІДСТАНІ
(ПРИВАТНЕ ЛИСТУВАННЯ ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА)**

Листування відомих діячів – це своєрідний пласт культурного життя епохи, цінний документ для характеристики інтересів історичної доби, що одночасно є як свідченням про життя, культурні, мистецькі події, так і показником наукових інтересів, переконань адресата та адресанта, що проливає додаткове світло на їхні особистості та творчий доробок. Саме ці факти лягли в основу предметного зацікавлення багатьох дослідників, зокрема Володимира Кузьменка, Нелі Павлик, Михайлини Коцюбинської, Олександра Галича та інших. Проте в українському літературознавстві дослідження приватного листування культурних діячів, особливо діаспори, вважати вичерпними не можна. Варто зазначити, що епістолярій довгий час перебував на межі між історіографією та літературознавством, а самі листи частіше називалися джерелами особового походження, ніж художніми творами. На крок далі пішло російське літературознавство, де ця проблема достатньо серйозно опрацьована. Збільшення дослідницької уваги до епістолярію в українській науці відбулося наприкінці ХХ сторіччя, і сьогодні приватне листування багатьох діячів культури активно видається і студіюється (листування Олексі Горбача, Докії Гуменної, Зіни Генік-Березовської, Юрія Луцького, Дмитра Нитченка та інших).

Листи Юрія Шевельова давно заслуговують на детальне дослідження, адже в них зазвичай міститься багато цікавої інформації, що стосується як питань особистих, так і літературного, літературо- та мовознавчого характеру, багатьох видів мистецтва. Частина епістолярної спадщини опублікована (зокрема, його листування з Олексією Горбачем оприлюднено у книзі «Життя – не просто існування: Листування Олексі Горбача (1956–1996)», видавництвом «Факт» готується до друку листування із Оксаною Забужко (частина опублікована в журналі

«Березіль»)), а от листи до Оксани Соловей, доброго друга самого «пана професора», перекладача і письменниці, на сьогодні не приступні широкому загалу. Архів Оксани Соловей по її смерті перейшов до Любові Дражевської, його опрацьовували Світлана Кухаренко, Ярослав Базалій, але до цього часу цей масив надзвичайно цікавих текстів не опубліковано. Вводячи їх у науковий обіг, ми маємо на меті розширити уявлення про Юрія Шевельова як про науковця із надзвичайно широким колом наукових та особистих зацікавлень. Аналіз його листів до різних адресатів, навіть побіжний, на нашу думку, дасть можливість робити певні узагальнення. Приділяючи основну увагу листам Юрія Шевельова до Оксани Соловей, ми залучатимемо також матеріали його листування з Олексою Горбачем та Оксаною Забужко.

Приступні нам листи Юрія Шевельова, а це 403 епістоли, датовані 1944–1993 роками. Хронологічно найбільш раннім є лист 1944 року, який описує переїзд із окупованої України за кордон. Маємо значну частину листів, де є згадки про різних діячів літератури, культури загалом. Особливий інтерес викликають листи періоду Мистецького українського руху, в яких подано значний аналітичний матеріал, а також особисті оцінки діяльності цієї організації. Чималим за обсягом є «блок» листів, датованих 1952–1979 роками.

У листах Юрія Шевельова до Оксани Соловей, крім опису побутових справ, відомостей про здоров'я його та матері (стосунки між адресатом та адресантом були більш ніж близькими), міститься значна інформація стосовно громадського та літературного життя, інформація про спільних знайомих. Цінним є те, що у листуванні всі події подаються не сухими фактами, а у неповторному особистому сприйнятті безпосереднього учасника чи спостерігача цих подій, з його власною оцінкою. І чим більше таких «оцінок» і спостережень ми будемо мати, тим повніше й точніше зможемо відтворити (чи сконструювати) шкалу ціннісних орієнтирів, ступінь громадської активності, норми суспільного життя, що панували, чи, навпаки, «випадали» із загального «хору» тої чи іншої соціальної страти.

Одним з об'єктів листування Шевельова–Соловей було культурне життя, рефлексії на різноманітні виставки, відгуки на прочитані, рецензовані книжки, вірші, походи до театру та в кіно тощо. Листи передають неповторний колорит дружніх стосунків між комунікантами.

Оксана Соловей чи не єдина людина, якій Юрій Шевельов зв'язався у своїх проблемах і страхах: «Не можна сказати, що подорож до Вас була приємна, а від Вас ще гірша. Правда, в Ваймарі ми навіть сіли, але по дорозі вже чули всякі тривожні речі про Пляуен. За дві станції до міста нам сказали вилізати з вагонів, бо далі путь побита і поїзд не піде. Ідемо ми пішки лісовою стежкою, кругом воронки, повалені дерева, уламки скель, а самі думаємо – що ж у самому місті. Але виявилось, що в місті було лише мале бомбардування і наші хати ще цілі. Але наступного дня, в понеділок, місто бомбардовано знову і на цей раз розбито хату Костюкові. Правда, на щастя розбита так, що речі можна витягти. Вони (Костюки), тепер у школі, на соломі. Біля нас теж розбито один будинок. І головне – щодня додається нова порція... От так воно весело» (Пляуен, 7 березня 1945). Опис побуту в умовах постійних бомбардувань, неможливість наукової праці, невпевненість у майбутньому, як своєму, так і взагалі еміграційного життя, насичують листи воєнного та близького повоєнного періоду. Як зазначав у своїх кореспонденціях Юрій Шевельов, «Нема тепер ні змоги, ні бажання писати докладно» (Пляуен, 17 серпня 1945), тому він обмежувався відписами про фактичний стан речей. Щоправда, вони не були аж надто сухими, і з цього масиву, особливо якщо відібрати подібні листи до інших адресатів, можна було б зробити непоганий нарис українського еміграційного життя у воєнній Європі, адже цей період не належить у нас до широко знаних. Наприклад, Шевельов подає дуже динамічний опис бомбардувань: «Пляуен став об'єктом систематичних і плянових нальотів. Було вже дев'ять нальотів, місто винищують систематично, район за районом – спочатку руйнують вибуховими бомбами, потім випалюють запальними і ще залишають бомби затяжної дії, які рвуться цілими днями після нальоту. Наше мешкання знищене на сьомому бомбардуванні, минулого понеділка. Речі всі вдалося тим часом урятувати. Три дні жили в школі на соломі, потім звідти нас вигнали і ми тулилися в приміщенні редакції. Вчора згоріла та школа, де ми були. Скільки лишилося редакції стояти? Маму доведено вже до абсолютно зденерованого стану. Проектуються всякі виїзди на села тощо, але з нашою «Вінотою», яка мусить усе погоджувати з своєю берлінською централею всякі такі справи тривають місяцями. Костюк, не зв'язаний з роботою і розбомбований на два

тижні раніше від нас, учора виїхав у напрямі на Авгсбург, куди саме – не каже. От такі і всі новини. Настрій можете самі уявити» (Пляуен, 17 серпня 1945). Хоча на той момент Юрій Шевельов жив далеко від Оксани Соловей, їхній життєвий досвід був схожим, тож вона, без сумніву, прекрасно розуміла його тогочасний стан. У листах цих двох людей відчувається, як вони намагаються підтримати одне одного, надати інформацію, яка може зацікавити співрозмовника, спонукати його до подальшої діяльності. Відтак листування періоду Мистецького українського руху (МУР), що охоплює не надто великий період, одне з найзмістовніших (див: Денисенко О. Мистецький український рух у листах Ю. Шевельова до О. Соловей / Олена Денисенко // Український вимір (збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори). – Чернігів, 2008. – С. 266–273]. Ентузіазм, можливість роботи на культурній ниві допомагали долати песимістичні настрої і життєві негаразди, несподівані обставини: «Поза тим нічого нового у мене нема. Костецький поїхав тепер з'ясовувати, де скликати письменників. Подія ця має відбутися, коли не перешкодять інші події, десь у двадцятих числах грудня. А я тепер сиджу і складаю доповідь для всього цього про стилі української еміграційної літератури. Бракує мені матеріалів, бракує і настрою. Але треба, хоч перервись! Сама по-собі робота досить цікава, тільки обставини несподівані» (Фюрт, 13 грудня 1945). Наукова дисципліна, організованість, бажання не переривати діяльності за будь-яких обставин, на нашу думку, і дали Юрію Шевельову можливість досягти тих успіхів у науці й культурному житті, якими можна пишатися. Зокрема, видання МУРу, хоч і нечисленні, але мають неабияке значення і подають зразки критики найвищого рівня. Чимала заслуга в тому Шевельова: «Вчора закінчив передруковувати та редагувати друге число «МУРу». Три дні провів, не встаючи. Ще лишилася хроніка. Сьогодні цілий день друкували «Час», а позавтра виїжджаю до Ульму. От так і минає час, і не встигаєш не тільки відпочити, а й попрацювати над тим, чим хотів би» (Фюрт, 27 травня 1946); ««МУР» 3 друкується і наче й не друкується. Бог святий знає, чи побачить він світ і коли. Але це відомості неофіційні. Офіційно він друкується» (Мюнхен, 31 грудня 1946). Те ж саме можна сказати і про інші часописи, редаговані Юрієм Шевельовим: ««Арка» буде дуже рада новим Вашим поетичним і прозовим перекладом з добрих сучасних англійських і американських письменників які прошу надіслати на мою адресу. Вибачте, що цей лист писаний рукою і нечітко: я хворий і пишу в ліжку. З глибокою пошаною. Ю. Шерех» (Мюнхен, 31 грудня 1946), який не тільки нехтував своїм здоров'ям під час підготовки номерів до видруку, а й шукав найкращих авторів для видання. Його епістолярій, в якому обговорюються видавничі плани, відзначається чіткістю формулювань, подекуди безкомпромісністю оцінок, суворим плануванням.

Узагалі ж, епістолярій Юрія Шевельова подає зразок дуже ніжної, вишуканої іронії, а також дає відразу відчуті той рівень довіри до адресатів, яких він щиро любив. Так, зокрема, ще не оговтавшись достоту від воєнного лихоліття, він з надзвичайною щирістю пише до Оксани Соловей: «О люди, люди злі й недобрі! Присилають список дійових осіб з «Інтермеццо» і поезію Ахматової – і рівно два слова дацу, – ніби добре діло зробили, а в самій задній думка – мені не пишуть, так отже я буду така добра, щоб людям совісно стало. А того й не знає, що лист у Ваші палестини йде вісім днів, що він Вам висланий може одночасно з Вашим, що в нього і «Час» вкладений і що може коли я оце вистукую, то Ви вже того листа читаете. От воно як – і хто ж тепер червонітиме! А втім я людина добра, а до того ж матеріали з «Інтермеццо» мені дуже потрібні, а, одержавши хабаря такого характеру, я вже не можу мати ніяких інших почуттів, крім подяки» (Фюрт, 13 грудня 1945). Порівняймо, наприклад, із листом до Оксани Забужко: «Дорога Оксано, моя бідолашна машинка й далі виробляє свої коники – я думав, що після мого попереднього листа я буду відлучений від церкви, але ні, церква милостива, і замість громохких прокльонів мені даровано привілей популярного всепрощення й Божої ласки. Здається, як нерідко буває, мова мовиться двома мовами, і можна помиритися і все зрозуміти» [3; 63]; «Є лемківська приказка, щось на зразок: «Якщо тобі двоє скажуть, що п'яний, піди ляж і проспися». Так от, ми творимо тут ту двійку, яка робить поради й діагнозу слухною» [3, 63]. Водночас, ми бачимо, що до Оксани Забужко Шевельов ставився із надзвичайною симпатією, давав чимало порад, цікавився її роботами. З Оксаною Соловей він, в основному, ділився своїми враженнями на засадах паритетності.

Серцевину епістолярію Юрія Шевельова складають листи, що вирізняються особливим ставленням науковця до свого адресата, умінням не тільки послідовно викладати свої думки, вести поліфонічний діалог на відстані, але й уважно слухати. Проте жанрово-стильові особливості листів знаходяться не тільки в залежності від адресата, а й від умов, в яких перебуває автор у момент написання. Для Юрія Шевельова кореспонденція – це спосіб передати інформацію, поділитись враженнями від почутого, побаченого, пережитого: «Подорож була невдала, попали в якийсь ожеледний сніговий, поїзд не могли всадити на перон, довелося пересідати на пароплав, автобус, знов поїзд, мама намучилася. Тут надзвичайно упорядкована і з усіма вигодами нудьга. Рід ув'язнення, як і треба було сподіватися. Праця нецікава, наука на низькому рівні» (Люд, 16 січня 1950). Крім того, це нагода отримати слушну пораду: «Ще не спроможний, на більшого листа, але хочу сповістити, що доїхали цілком благополучно, живі й здорові, тільки потерпаємо від спеки, а в голові хаос мов і вражень, що вітаємо щиро і, нарешті, що я замовляю негайного довгого і докладного листа з викладом подій, настроїв і з практичними порадами молодим (гм!) американцям» (Кембридж, 21 липня 1952).

Аналіз кореспонденцій показав, що внутрішній світ не завжди виразно окреслюється в його листах. Для Юрія Шевельова абсолютно, з огляду навіть на листи до Оксани Соловей, не характерно писати листи-сповіді. Проте, він часто пише про погане самопочуття («Спасибі за турботу. Мені вже краще. Вже вчуся ходити. В вівторок думаю йти на лекції. Що було? Непристойна хвороба, зовсім не небезпечна, але дико болісна. Почалося колітом, а потім зробилася тріщина в прямій кишці. Можете сміятися, а мені їй-бо не до сміху. Але поезії ані на копійку. Ходити вже починаю, але сидіти – ні за що в світі. Тому й це писання навстоячки, нерозбірливе й коротке. Не гнівайтесь. Ю. Ш.» (24 квітня 1955)), несприятливі обставини («Дороге О з маленьким поросячим хвостиком, я так і думав, що Ви зовсім розкисло. Бо воно Америка. А я тут розкисаю, бо воно не Америка, і щось мене дрижаки беруть від досить, здається вже близьких перспектив. Шкодную навіть, що це не Словаччина і що тепер Ви не можете мене записати в які-небудь там тітки й дідусі» (Люд, 16 січня 1950)), про хворобу близької людини («Я саме дістав повідомлення, що моя подорож до Канади влаштована на першу половину серпня, але довелося її скасувати. Лікар знайшов у матері рак печінки. Важко жити з смертельним вироком, але не менш важко удавати, що його нема» (Кембридж, 7 липня 1953)), інколи про плани на майбутнє («Тепер я можу відповісти на Ваше колишнє запитання про пляни на майбутнє. Від вересня переходжу до Колумбії, а тим самим маю переїздити до Нйорку. З жахом думаю і про переїзд і про постійне життя в цій потворі. Усі курси мають бути для мене нові, тому літом мушу багато попрацювати над ними» (Кембридж, 6 червня 1954)). Погодьтеся, у наведених рядках присутня певна сповідальність, перед нами постає особа Юрія Шевельова не як ученого, прискіпливого критика, який оцінював літературу за критерієм «не для дітей», а, власне, як людини з усіма її переживаннями й радощами.

Скажімо, листування з Олексієм Горбачем найбільше презентує нам Юрія Шевельова як науковця, особливо мовознавця. Як зазначає один із редакторів видання, М. Чікало, «для заголовку книги прислужилися слова Юрія Шевельова – не тільки тому, що влучно характеризують життєвий шлях і проф. Горбача, і тих друзів, з якими він листувався. На те є ще одна причина. Книга, побудована за хронологічним принципом, розпочинається листом від 9 червня 1946 р. якогось Ю. Ткачука (перебуваючи на нелегальному становищі, Ю. Шевельов підписувався прізвиськом матері), що написав молодому Олексію до табору інтернованих» [2; 276]. Він надзвичайно показовий, адже засвідчує ставлення Юрія Шевельова до тогочасного стану україністики, зокрема у мовознавстві. Скажімо, він зауважує: «Ви були чи не один принциповий лінгвіст, якщо не брати Сімовича. Ви єдиний дивилися на мовознавство не як на спосіб зробити кар'єру, а жили й цікавилися ним. Цього не можна сказати про всіх решту мовознавців, з якими доводилося зустрічатися тут: Рудницький, Ковальов, Лев, Кисілевський... Всі вони могли б бути з таким же успіхом і фізиками, і астрономами...» [1; 31]. Високі критерії, які висуває науковець до дослідницької, наукової діяльності примушували і його постійно кшталтуватися. Саме тому основні теми спілкування – справи видавничі, мовознавча наука (питання правопису, арготизмів, фонології, походження мов). З Оксаною Забужко (принаймні, у тій частині листування, яка вже є приступна широкому загалу читачів) Юрій Шевельов

обговорює питання літератури, її власної творчості і події в Україні. Спілкування з Оксаною Соловей, як уже зазначалося, охоплює теми надзвичайно широкого спектру – від особистих до суто наукових.

Адресата та адресанта пов'язують і особисті, і професійні зацікавлення. Навіть знайомство їхнє було знаковим: «був у місті-групі (воєнному Харкові. – О. Д.) невеличкий осередок надії й тепла – «Просвіта» в сірому будинку на Садово-Куликівській вулиці» [4; 24]. Тож не дивно, що провідною темою їхнього листування є література. Про що б не було листування, їхній мозок не абстрагується від літератури, теми, яка є доленосною в їхньому житті.

Епістоли Юрія Шевельва до Оксани Соловей засвідчують, що перед нами стриманий, академічний, з аналітичним складом розуму чоловік, який не дозволяє собі опускатися до рівня буденщини, а навпаки, піднімає свого читача до рівня науки. Загалом епістолярна дипломатія, особливо, між цими двома дописувачами, досить складна і неоднозначна. В одному з листів автор налаштовується на, так звану, «хвилю» адресата, в іншому ж навпаки – підлаштовує його під себе.

Література:

1. «Життя – не просто існування»: Листування Олекси Горбача (1956–1996) / [редкол. : А. Г. Горбач, У. Єдлінська, М. Чікало]. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 940 с.
2. Чікало М. Рецензія на: «Життя – не просто існування»: Листування Олекси Горбача (1956–1996). Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. 940 с. / М. Чікало // Вісник Львівського університету. Серія «Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології». – Львів, 2006. – Вип. 1. – С. 276–279.
3. Шевельов Ю., Забужко О. «Це все пишеться на езотеричному рівні...». Епістолярій / Юрій Шевельов, Оксана Забужко // Березіль. – 2008. – № 9/10. – С. 62–75.
4. Шерех Ю. Пороги і запоріжжя : Література. Мистецтво. Ідеології : у 3 т. / Юрій Шерех. – Х. : Фоліо, 1998. – Т. 1.

Distant Dialogues (Yury Shevelov's Personal Correspondence)

A part of an epistolary heritage in which submitted the information of estimating character which concerns to the literature and language and personal circumstances of Yury Shevelov's life is analyzed in this article. The central aim of this work is to present an analysis of letters of Yury Shevelov's to Olexa Gorbach, Oxana Solovey, Oxana Zabuzhko. Introduction in a scientific turn of the described materials will promote a deepening of the further researches.